

OCHRANA A ROZVOJ KULTURNÍHO DĚDICTVÍ VENKOVA

SEMINÁŘ, 6. 10. 2009, VELKÁ HLEĎSEBE

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

Dobrovolný svazek obcí Mariánskolázeňsko, sdružující malé venkovské obce v okolí Mariánských Lázní, uspořádal ve spolupráci s dalšími mikroregiony Karlovarského kraje cyklus seminářů zaměřený na rozvoj venkova. Hlavními tématy seminářů byly profesionální municipalita, ochrana a rozvoj kulturního dědictví venkova a diverzifikace hospodářství venkova.

Z velkým zájmem se setkal seminář zaměřený na ochranu a rozvoj kulturního dědictví venkova, který lektorsky zajistili odborníci z Ústavu územního rozvoje. Uskutečnil se 6. října 2009 v Obecní knihovně ve Velké Hleďsebi.

Příspěvek „Ochrana a rozvoj kulturního dědictví venkova, vzhled obce (intravilán), občanské vybavení a služby“ přednesla Ing. arch. Marie Tomišková, problematikou přístupu k ochraně rozvoje kulturního dědictví venkova a vztahu k okolní krajině se zabýval Ing. Igor Kyselka, CSc. a o třetí prezentaci „Příklady dobré praxe, úspěšné řešení konkrétního prostoru obce“ se postarala Ing. arch. Naděžda Rozmanová.

V následné diskusi se hovořilo o specifikách území bývalých Sudet a také o vztahu teorie a praxe rozvoje venkova.

Všechny semináře byly uspořádány v rámci projektu „Informační a vzdělávací kampaň pro venkovské aktéry rozvíjející aktivity podporované v rámci PRV ČR“, na jehož realizaci Mariánskolázeňsko obdrželo dotaci z Programu rozvoje venkova Ministerstva zemědělství v rámci opatření III.3.1 Vzdělávání a informace.

Foto © Michaela Hlinová

Foto © Michaela Hlinová

Následující text představuje výtah ze tří výše zmíněných přednášek.

Ochrana a rozvoj kulturního dědictví venkova, vzhled obce (intravilán), občanské vybavení a služby

Hodnoty venkovských obcí

Kulturní hodnotu tradičního venkovského sídla ovlivňuje zejména na první pohled patrná kvalita zástavby, a to

nejen jednotlivých objektů, ale i prostorové skladby všech kompozičních prvků. Dalším významným faktorem, který charakterizuje venkovské sídlo a spolupůsobí při vytváření jeho hodnoty, je bezprostřední návaznost na okolní přírodní prostředí. Lidská sídla a krajina svým historickým vývojem společně vytvořily propojený, ale současně různorodý prostor, který nazýváme venkovem.

Kulturní hodnoty vznikaly po staletí nepřetržitou činností člověka. Lidoví stavitelé využívali dostupné materiály a tradiční technologie, které byly nejen ve vzájemném souladu, ale byly

provázány s funkční a tektonickou podstatou objektů. Tato „architektura bez architektů“ je současně velkou lekcí ekologie. Právě tato provázanost s rozmanitým přírodním prostředím, včetně využívání dostupných materiálů získávaných v okolí, způsobila rozdíly v podobě venkovských sídel v jednotlivých regionech.

Možnosti ochrany hodnot

Plošná ochrana kvality zástavby a prostorové skladby historických vesnic, které mají statut památkové rezervace

nebo zóny, je dána památkovým zákonem. Ochrana podle tohoto zákona se vztahuje rovněž na vybrané objekty na území sídla bez plošné památkové ochrany.

Není však možné jednoznačně spoléhat na všemocnost zákona. Chybí-li vůle vlastníků památek, obyvatel obce a vedení obce, nelze předpokládat pozitivní vývoj venkovského sídla. Kromě toho se, na většinu venkovských sídel plošná památková ochrana nevztahuje. A zde platí ještě daleko více, že v oblasti zachování, obnovy a rozvíjení kulturních, ekonomických, ekologických a sociálních hodnot těchto sídel mají nezastupitelnou úlohu vzdělávání, výchova a osvěta.

Stejně nezastupitelnou úlohu hraje při ochraně hodnot venkovských sídel územně plánovací dokumentace. Před realizováním rozvojových záměrů by každá obec měla disponovat aktuální územně plánovací dokumentací, která je základním východiskem stanovujícím zásady a podmínky pro přestavbu a novou výstavbu jak budov, tak technické a dopravní infrastruktury a veřejných prostranství.

Vzhled obce

Celková urbanistická kompozice

Původní historická koncepce venkovské zástavby zahrnuje několik následujících typů:

- venkovská samota,
- rozptýlená venkovská zástavba,
- kolonie nebo osada,
- zemědělská vesnice.

Historický urbanistický soubor zemědělské vesnice může mít nejrůznější prostorové založení:

- nejstarší, nepravidelnou formu shlukovou,
- formu okrouhlou – tzv. okrouhlici,
- formu ulicovou,
- formu návěsní.

Veřejná prostranství jako určující prvek urbanistické struktury

Pro vesnici byla vždy charakteristická návěs, ústřední prostor jak z hlediska urbanistického, tak společenského. Obvykle zde stál kostel s farou nebo alespoň kaplička, rychta, škola, hospoda často spojená s obchodem a ústily tam vstupují do významnějších

usedlostí. Plocha byla udržovaná, travněná se skupinami stromů, sochami svatých a s rybníkem.

Tento stav se po radikální proměně vztahů na vesnici v roce 1948 začal měnit a docházelo k degradaci centrálního prostoru a zániku společenského života. Jisté změny k lepšímu se však v některých případech začaly objevovat po roce 1990.

Inspiraci pro vzhled návsi bylo a je třeba hledat v původní historické podobě. Neznamená to návrat k původnímu stavu, ale pouze zachování určitého charakteru, genia loci centra venkovské obce.

Nová výstavba a proměny původní zástavby

Při návrhu novostaveb a všech dalších zásazích do venkovské zástavby je nezbytné přihlížet ke konkrétnímu utváření stavebního místa a tradiční charakteristice místní zástavby, která bude mít rozhodující vliv na formování novostavby, případně rekonstrukce, přestavby nebo přístavby a jejího vnějšího výrazu. Vzhled staveb a celého prostředí venkovského sídla byl vždy odvozen z funkcí, které v místě převažovaly.

Při navrhování domů pro **bydlení** je kromě požadavků na vhodné začlenění do stávající tradiční zástavby nezbytné akceptovat i současné požadavky na funkci a kvalitu bydlení.

Stavby **občanského vybavení** tvořily vždy nedílnou součást zástavby tradiční vesnice. Jejich vývoj se lišil podle velikosti sídel a dalších místních podmínek. Téměř v každé obci byl kostel nebo alespoň kaplička. Při opravách a rekonstrukcích těchto staveb je zapotřebí bezvýhradně respektovat podmínky památkové péče. I kostely a kaple bez památkové ochrany je nutné opravovat se zvýšenou pozorností, neboť jejich funkce jako dominant obce a krajiny je nezastupitelná. V některých obcích se budují nové kostely nebo kaple. V takovém případě je nutná obzvlášť pečlivá volba projektanta. Nároky na občanské vybavení se v současné době samozřejmě liší od předchozích období. Kromě zvýšených nároků na kvalitu se objevují i požadavky na nové funkce. Předpokládá se rozšiřování tělovýchovných a rekreačních zařízení. Je zapotřebí posílit v minulých letech téměř zlik-

vidovanou sítí předškolních zařízení. Vzhledem k malé mobilitě předškolních dětí je nezbytné tato zařízení zřízovat i v menších obcích. V důsledku stárnutí populace se projevuje nedostatek zařízení pro seniory.

Nárůst požadavků na kvalitu a různorodost občanského vybavení se zvyšuje se zapojením obce do cestovního ruchu, který je zatím na českém venkově velice málo využívanou oblastí. S tím souvisí nabídka ubytování a stravování různých kategorií. Je však zapotřebí současně chránit obce před živelným podnikáním v této oblasti. To často vede k devastačním přestavbám a nevhodné nové výstavbě, která ve svém důsledku znehodnotí původní hodnotné prostředí a ukončí tak příliv návštěvníků.

Vzhled i dispozice staveb pro **zemědělskou výrobu** vycházely v minulosti vždy z jejich funkce. Zcela samozřejmě byly tyto stavby také vždy dokonale harmonicky zasazeny do okolní krajiny a v návaznosti na okolní zástavbu.

V současné době jsou pro rozsáhlejší zemědělskou výrobu využívány rodinné farmy, kde hospodaří jedna rodina s dalšími zaměstnanci. Tento druh zařízení vzniká obvykle dostavbou a modernizací původních dvorců v krajině, výjimečně jsou však budovány i nové areály. Kromě samozřejmého respektování všech hygienických požadavků je nutné vždy zvážit možnosti napojení dopravní sítě a technické infrastruktury. Obecně platné zásady pro novou výstavbu a pro zásahy do stávající zástavby:

- K dostavbám a přístavbám stávajících a k situování nových budov je nutné přistupovat s respektem k okolnímu prostředí a náležitou vazbou na provoz.
- Volné plochy související se stavbou a využívané pro její provoz by měly svým vzhledem – použitou zelení, mobiliářem a povrchovou úpravou – korespondovat s okolím.
- Při přestavbě historicky cenných budov (a to nejen chráněných dle památkového zákona, ale i těch, které dotvářejí specifické prostředí vesnice) je nutné zachovat původní tvarosloví.
- U novostaveb nebo při úpravách nevýrazných starších objektů je

nezbytné dbát na vhodné členění a vkusné použití barev.

- Použité materiály by měly být tradiční, odpovídající regionálním zvyklostem.
- Rozloha, výška a způsob zastřešení i měřítko členění by měly odpovídat celkovému obrazu vesnice.

Základním předpokladem každé stavební akce je volba kvalitního projektanta – architekta, jehož odpovědnost k prostředí obce převažuje nad snahou zviditelnit se lacinými efekty.

Závěrem citát z díla profesora Miroslava Baše:

Obnova venkova, zejména venkovských sídel, včetně krajiny, je vykládána jako obnova poměrů, které vymýtíla násilná kolektivizace. Že je možné v těchto tradičních intencích evolučně pokračovat, dosvědčují některé další středoevropské země, které neprožily období socialismu (Rakousko, Bavorsko, Dánsko), a kde zemědělství zůstává respektovaným, i když značně modifikovaným sektorem obživy i nositelem specifického způsobu života.

Použité zdroje:

KAŠPAROVÁ, L. – ROZEHNALOVÁ, E. *Nové stavby pro venkov*. ÚÚR Brno, 2008. Dostupné z: <<http://www.uur.cz/default.asp?ID=1643>>.

Principy a pravidla územního plánování, kapitola B. ÚÚR Brno, 2009. Dostupné z: <<http://www.uur.cz/default.asp?ID=2571>>.

Přístupy k ochraně a rozvoji kulturního dědictví venkova – vztah k zeleni a okolní krajině

Venkovské obce jsou od doby svého založení přirozenou a důležitou součástí krajiny, což se projevuje zejména na humnech, kde se zástavba a krajinná vegetace přirozeně prolíná. Tento text shrnuje nejzásadnější proměny venkova a naší krajiny v uplynulých letech a naznačuje základní možnosti dnešní péče o ně a další pozitivní dotváření.

Tradiční sepětí venkovských obyvatel s krajinou

Venkov se v mnohém, zejména novou zástavbou i životním stylem, stále více přibližuje městu. Nicméně odvěké sepětí vesnice se zemědělstvím ještě asi dlouho nezmizí – setrvává odlišný vztah obyvatel venkova a měst k přírodě a krajině. Až do začátku padesátých let tohoto století pracovala větší část venkovského obyvatelstva v zemědělství, případně v lese. Lidé tedy byli se svým polem, loukou, lesem, rybníkem či cestou prakticky v každodenním styku. Tento kousek krajiny tvořil jakousi rozšířenou část domu každého hospodáře, stejně jako dvůr, chlěvy, zahrada. Prostor byl tedy vysoce účelně uspořádán, ale také, aniž to bylo přímým záměrem, esteticky dotvářen. Vždyť všechny krajinné detaily jako mez, remízek, úvozová cesta, stromořadí, solitérní strom na rozcestí, kříž, boží muka či upravená studánka nebyly jen samoučelně estetické, ale také velmi funkční prvky. Totéž se týkalo u nás četných, poněkud velkorysejších úprav krajiny prováděných velkými feudálními vlastníky, nejčastěji šlechtou nebo církví, jako jsou alej, poutní kaple, lovecký zámeček, pomník, náhon či vodní nádrž. Vesnice působila jako sociálně ne sice zcela harmonické, ale jinak do velké míry soběstačné prostředí s celým spektrem řemesel.

Charakter venkovské zeleně v nedávné minulosti

Regionální identita vesnic a jejich zeleně a veřejných prostranství se postupně vytrácí a je nahrazována stavebními prvky a jejich doplňky, které lze vidět po celé republice. Protože dříve větší část obyvatel pracovala v zemědělství a jen menší část vyjížděla každodenně za prací, měly obce více hospodářský charakter. Oproti dnešku se vyskytovalo více solitérních stromů ovocných i neovocných (lípy, jírovce, výjimečně jehličnany), vázaných obvykle na významné stavby a prostory obce (kostel, kaple, kříž, hřbitov, fara, škola, hospoda, rozcestí, hráz rybníka apod.). Vegetace přirozeným způsobem propojovala obec s okolní krajinou, zejména formou ve-

getačních doprovodů cest a vodních toků, ale i porosty vrb na hrázích rybníků, drobnými selskými lesíky, loukami a sady na obecních humnech. Z dalších hlavních znaků pro původní podobu venkovských obcí typických a dnes mizejících jmenujme alespoň následující:

- Domovní předzahrádky na sebe upoutávaly slunečnicemi, jirínami, mečíky, růžemi, slézy, astrami, chryzantémami, cibulovinami a jinými kvetoucími rostlinami lišícími se kraj od kraje.
- V obcích se nacházelo celkově více vodních prvků přirozeného charakteru (neopevňených), s rákosím a vodní drůbeží.
- Zámecké parky byly dříve často lépe udržovány, avšak ne vždy bývaly (jako součásti šlechtických sídel) veřejně přístupné. Dnes jsou sice přístupné častěji, někdy však jsou ne zcela vhodně doplněny výletišti a sportovními zařízeními.

Charakter původní zástavby, dispozice a zeleně zůstal tak nejlépe zachován v malých vesničkách určených dříve na dožití, kde v dobách reálného socialismu i raného kapitalismu nedošlo k většímu rozvoji jinde typických stavebních aktivit a úprav.

V čem se nejvíce proměnil obraz původního venkova?

- Dožily mnohé staré stromy jak ovocné, tak i ostatní, a místo nich byly vysázeny nízké jehličnany.
- Drobné parčíky s legionářskými pomníčky často zarostly a byly zanedbány a pak ne vždy vkusně doplněny moderním mobiliářem, výsadbami nízkých kvetoucích keřů a jehličnanů.

Zásady pro dnešní úpravy

Mají vycházet z místních tradic, ale náplň venkova je dnes spíše v kvalitním bydlení, v hodnotně udržované krajině vhodné pro různou intenzitu cestovního ruchu. V tomto smyslu je také potřeba hledat novou náplň venkovské zeleně v obcích i v krajině.

- K návším a ulicím patří vzrostlé, často místně typické ovocné stromy: jiné na jižní Moravě (ořešáky,

akáty), jiné na Vysočině (lípy, javory, jilmy, jabloně) a jiné na Valašsku (slivoně, jasany, jeřáby). Při dožití a nutných probírkách je dnes lze zpravidla nahradit týmiž druhy, ale s ohledem na čistotu ulic jejich bezplodými malokorunnými odrůdami.

- Výsadby jehličnanů nelze odsuzovat vždy a všude. V nově zakládaných výsadbách by však jehličnany rozhodně neměly převažovat, ale spíše sloužit jako celý rok a celý svůj život vzhledově stabilní jedinci oproti sezónně i vývojově se měnícím listnáčům.
- Krásné, ale náročné záhony růží, letniček či cibulovin mají dodnes opodstatnění tam, kde jsou v rozpočtu obce dostatečné prostředky pro jejich poměrně nákladnou údržbu, ale zejména tam, kde jsou zejména místní občané (tedy nejen odborné firmy) ochotni se o tyto úpravy starat.
- Břehy potoků i rybníků mohou tam, kde to prostorové podmínky umožní, být upraveny znovu do zvláště travnaté podoby s doprovodnými porosty dřevin, čímž se veřejné prostory v obci vždy oživí.
- Je zajímavé a přínosné zohlednit aktuální potřeby dětí, teenagerů i starších občanů a upravit pro ně jako parčíky nebo hřiště, dosud nevyužívané prostory obce. Často jde o různá skaliska, strže, tůně, mokřady, bývalé selské lomy či cihelny, které lze vyčistit a prosvětlit a instalovat zde objekty pro dětská hřiště či lavičky.
- Kaple, kříže, boží muka a sochy světců patří k tradičním objektům venkovských obcí, ale i volné krajiny. Velmi často bývají doplněny dvěma, někdy i třemi či čtyřmi stromy, které tak podtrhují význam a dominantní pozici těchto staveb. Jejich umístění má vždy svůj historický i symbolický význam, a proto je velmi nevhodné jejich přemístování, naopak mohou být doplněny zmíněnými dřevinami, případně lavičkami.
- Pomníčky obětem obou světových válek jsou neopomenutelnými prvky středů obcí. Dnes je obvykle třeba omezit počet přerostlých dřevin v okolí pomníčků, obnovit trávník a provést údržbu keřů.

Foto © Ing. arch. Helena Sklenářková

Mohutná lipová stromořadí působí spolu s udržovaným trávníkem na návsi bezmála jako zámecký park

Zásady pro tvorbu zeleně na současném venkově – konkrétní doporučení

Veřejná prostranství

Základem kvalitní a tradici odpovídající **úpravy obecních návsi a ulic** je založení kvalitního trávníku, který má být dle charakteru a regionální tradice doplněn menším či větším počtem domácích (případně i zažitých cizích) stromů a keřů (např. jírovice, ořešáky, šefíky) tvořících ucelené skupiny střídané s volnými travnatými plochami zachovávajícími optimální poměr světla a stínu. V ulicích je pak vhodné, aby stromy tvořily pravidelnou alej. Vždy je nutno brát ohled na podzemní i nadzemní vedení inženýrských sítí, které často představuje pro použití větších dřevin zásadní překážku.

Na návších a v ulicích je třeba zlikvidovat již nefunkční a nevzhledné stavby, jakými jsou čekárny, zídky, poustače, vývěsky apod. Součástí návsi a širších ulic mohou být rovněž dětská hřiště umístěná stranou významných a historických budov. Před zámkovou dlažbou upřednostňujeme kvalitní mlat, případně kámen.

Lavičky, stoly, osvětlení, odpadkové koše a herní prvky by měly být z hlediska designu materiálů a barev voleny obezřetně tak, aby nepůsobily na venkově příliš cize.

U **nepoužívaných hřbitovů** kolem kostelů, které se tak stanou přirozenou

součástí venkovské veřejné zeleně, lze zakonzervovat stávající náhrobky (s výjimkou těch nejpoškozenějších), a naopak odstranit veškeré rovy a celý prostor osít trávníkovou směsí a v nejstinnějších partiích ji nahradit pokrývnými rostlinami (např. břechťan či brčál barvínek). Nové hřbitovy by měly mít pravidelné uspořádání a při vstupu nebo ve středu prostoru je vhodné zřídít rozšířenou plochu s křížem či pomníkem a doprovodem laviček, osvětlení a nižší zeleně. Prostor může sloužit k obřadům rozloučení či k dušičkovým pobožnostem. Vysoká a střední zeleň nemá být jen doprovodem hřbitovních cest, ale má doplňovat i místa posezení, případně tvořit malé parkově upravené plochy na místech zrušených hrobů. V druhové skladbě nelze zdůrazňovat pochmurnost scenérie nadměrným používáním převislých smutečních odrůd dřevin, konifer či cesmín, ale lze vycházet z výše popsáných zásad pro výběr druhů pro tvorbu ostatní venkovské zeleně. Vedlejší cesty hřbitova je vhodné zatravnit.

Vesnice a okolní krajina

Vesnice je svou donedávna hlavní hospodářskou základnou – zemědělstvím – daleko více spjata s okolní krajinou než město. Reliéf krajiny, způsob jejího využívání i charakter vegetač-

ních prvků vstupuje do obce a naopak – obec svými humny a v krajích (regionech) s rozptýlenou zástavbou vesnice volně přechází do krajiny. Připomeňme si nejzásadnější proměny naší krajiny v uplynulých stech letech a základní možnosti pro tvorbu krajiny na úrovni obcí dnes.

Z obrazů našich malířů realistů i impresionistů a z historických fotografií zjišťujeme, že trvalé dřevinné zeleně bylo tehdy v krajině o něco méně než dnes, neboť veškeré meze, aleje, prutníky i břehové porosty a remízky byly zpravidla pečlivě vyřezávány. Vlastníci se starali o svůj pozemek jako o vlastní dům, což dokazovali např. výsadbou stromu či postavením kříže. V důsledku kolektivizace, odlivu obyvatelstva z pohraničí a podhorských oblastí a ztráty pracovních příležitostí na venkově, cílené neucty k církevním památkám apod. došlo k oslabení až úplné ztrátě vztahu obyvatel ke krajině a jejímu detailu.

Naproti tomu přibýly rozsáhlé **zemědělské chovné a skladovací areály** bez respektu k tradiční venkovské zástavbě a bez dostatečného ozelenění – dnes jsou obvykle jen částečně využité a chátrající. Stále přetrvávají neúměrně **rozsáhlé a nepřehledné celky orné půdy**, a to i v polohách značně ohrožených vodní a větrnou erozí. Navíc likvidace mnohých polních cest značně snížila průchodnost krajiny. Byly napřiměny a **zatrubněny četné drobné vodní toky**, zarovnány členité a ekologicky cenné okraje mezi lesem a zemědělskou půdou.

Nové společenské poměry po roce 1989 se sice projeví pozitivně zatím spíše sporadickými **realizacemi krajině zeleně a malých vodních nádrží** v rámci krajinotvorných programů a pozemkových úprav, **nárůstem drobné držby záhumenků** kolem některých obcí a tu a tam **rodícími se ekofarmami**, ale také negativně. Z nich nejvýznamnější je **nekoordinovaná suburbanizace** v podobě nových obytných okrsků, obchodních, průmyslových a skladových zón měnicích značně měřítko i ráz příměstské krajiny a likvidující tak klasická humna. Vznikají rovněž **nové dominanty a nové prvky** – věže mobilních operátorů, větrné a fotovoltaické elektrárny, golfové hřiště, billboardy kolem dálnic a silnic I. třídy, které na sebe natolik strhávají pozornost, že původní harmonická krajina luk, polí, lesů a rybníků přestává být vnímána a mění svůj charakter. Svažité a neúrodné, někdy krajinářsky cenné pozemky luk, pastvin a sadů, zejména v horských oblastech, **spontánně zarůstají nebo jsou cíleně zalesňovány**, čímž se smazává pro většinu naší krajiny typická drobná mozaika. Rozšiřují se **dopravní stavby** zásadně měnící charakter krajiny i způsob života kolem nich.

Nejčastější potřeby a aktivity obcí ve vztahu ke krajině

Sledujeme-li např. soutěž Vesnice roku a vůbec spolupráci obcí s uživateli pozemků v jejich okolí, lze zobecnit, že tato spolupráce a následná realizace obsahuje zejména:

Protierozní opatření – zahrnují protierozní meze a průlehy, záchytné a svodné příkopy s doprovodem stromů a keřů a větrolamy. Jsou navrhována a realizována zejména v rámci procesů pozemkových úprav.

Vodní prvky – obnova rybníků a dalších víceúčelových vodních nádrží zažívá dnes díky dobře nastaveným dotačním titulům svou renesanci, takže jsou obnovovány nebo stavěny na zcela nových místech.

Územní systém ekologické stability – jeho realizace souvisí obvykle s pozemkovými úpravami. Na obecních pozemcích mohou však být i dříve realizované interakční prvky, které ve formě úzkých mezí či průlehů s doprovodnou zelení mohou někdy výrazně povrchový odtok zmírnit a přitom velmi zajímavě rozčlenit rozsáhlé celky orné půdy.

Cestní síť – obnova a optimalizace vedení cestní sítě v rámci pozemkových úprav se neprovádí jen pro lepší přístup k obhospodařovaným pozemkům, cesty jsou z velké míry využívány také jako cyklostezky. A ty musejí spojoval nejen jednotlivé obce, ale i atraktivní body mezi nimi (rekreační rybník, vyhlídkový bod, malá sakrální stavba atd.).

Opatření pro zvýšení estetické a rekreační hodnoty území a obnovení krajině detailu

Jedná se o nejrozmanitější, ale rovněž nejčastější opatření, neboť mezi ně patří výsadba dvou lip na rozcestí či ke kříži, úprava obecního lesa na lesopark, vyčištění studánky, zřízení místní naučné stezky či stavba rozhledny. Pro zachování místně typického krajině rázu je třeba pečovat o některá zajímavá místa v okolí obce (staré sady a vinice, polní meze, remízky a jejich zeleň, mokřady, staré hrázky – kamenice, bludné balvany, potoční meandry, izolovaná skaliska, staré lomy a písečníky, úvozové cesty, květnaté louky), stejně jako o drobné historické stavby a struktury (kaple, boží muka, kříže, historické patníky, hranečníky, rozcestníky, studánky, historické mostky, náhony, stavidla apod.). Dokladuje to a rozvíjí vztah obyvatel ke své obci a jejímu okolí. Zde lze zaznamenat podstatný rozdíl mezi obcemi s léta stabilním a tradič-

Foto © Ing. arch. Helena Sklenářiková

Trávník a stromy – jednoduchý a účinný doprovod potoka na návsi

ním venkovským osídlením zejména na Vysočině, Moravském Slovácku a Valašsku oproti pohraničí, kde se vztah ke krajinnému dědictví jen dlouho a obtížně hledá. Výrazné osobnosti a silné iniciativy (např. známé kulturní a občanské aktivity na Broumovsku) jsou však sympatickou a dnes již stále častější výjimkou.

Tyto tendence jsou plně v souladu s **Evropskou úmluvou o krajinně** ratifikovanou u nás v roce 2004. **Podle ní má každá krajina**, ne tedy jen harmonická a nenarušená, ale i urbanizovaná a devastovaná, svou **specifickou hodnotu** a je žádoucí, aby se na jejím plánování a péči o ni rozhodujícím způsobem podíleli obyvatelé, kteří v ní žijí.

Přestože krajina Čech, Moravy a Slezska prošla a prochází velmi podstatnými a často negativními změnami, zů-

stala na mnoha místech dosud velmi krásná. Je zde i řada pozitivních jevů, z nichž nejdůležitější je ochota a nadšení alespoň malé skupiny místních obyvatel, kterým není lhostejné, kde a jak žijí, kteří mají rádi svůj kraj a chtějí, aby se v něm líbilo i jiným. Bez složitého dumání nad získáním těch nejvýhodnějších dotací, avšak dle charakteru iniciativy po poradě s příslušnými odborníky, památkáři a krajináři vysadí na mez a podél cesty řadu stromů a keřů, vyčistí a zprovozní místní studánku, postaví u ní lavičku či přístřešek, vysekají od náletových dřevin starou úvozovou cestu a narovnají, očistí a případně natrou křížek za vesnicí. Ostatně tam, kde jen nečekají a kde se již něco děje, si státní i nevládní prostředky snadněji hledají cestu. Jde o nejučinnější doklad lokálních odpovědí na globální otázky o budoucnosti venkova v Evropě a ve světě.

Vybrané možnosti financování realizací výše popsaných opatření

Realizaci a obnovu obecní i krajinné zeleně, jakož i historických krajinných struktur a detailů i drobných staveb, je dnes možno financovat z celého spektra evropských i národních dotačních titulů, jejichž řídicími orgány jsou různá ministerstva. Vzhledem k tomu, že se neustále mění, a doplňuje, nemůže a nechce tento seznam být zdaleka úplný, už jen proto, že Ústav územního rozvoje náleží do resortu místního rozvoje a nemá proto natolik komplexní přístup k finančním nástrojům ministerstev ostatních.

Cílem následujícího přehledu (viz tab. 1) je, aby se potenciální žadatelé v uvedených nástrojích zorientovali, včas připravili projekty a kontaktovali příslušné úřady, které příslušné programy spravují.

FINANČNÍ NÁSTROJE / DOTAČNÍ TITULY	ZDROJ INFORMACÍ (PŘÍPADNĚ KONTAKT)
<p>MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ</p> <p>OPERAČNÍ PROGRAM ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ Opatření 6.2 – Podpora biodiverzity Opatření 6.3 – Obnova krajinných struktur Opatření 6.4 – Optimalizace vodního režimu krajiny</p> <p>PROGRAM PÉČE O KRAJINU B. Zlepšování dochovaného přírodního a krajinného prostředí B.1 Péče o přírodní a přírodě blízké biotopy druhů uvedených v červených seznamech ve volné krajině B.2 Péče o krajinné prvky</p> <p>PROGRAM PODPORA OBNOVY PŘIROZENÝCH FUNKCÍ KRAJINY Adaptační opatření pro zmírnění dopadů klimatické změny na vodní ekosystémy Adaptační opatření pro zmírnění dopadů klimatické změny na nelesní ekosystémy Adaptační opatření pro zmírnění dopadů klimatické změny na lesní ekosystémy</p>	<p>www.envi.cz</p>
<p>MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ</p> <p>PROGRAM ROZVOJE VENKOVA 1.1.4 Pozemkové úpravy 2.2.3 Lesnicko – environmentální platby – Zlepšování druhové skladby lesních porostů 2.2.1 Zalesňování zemědělské půdy – První zalesnění zemědělské půdy Titul biopásy a zatravnění orné půdy, opatření ošetřování travních porostů</p>	<p>www.mze.cz</p>

MINISTERSTVO KULTURY	
PROGRAM PÉČE O VESNICKÉ PAMÁTKOVÉ REZERVACE A ZÓNY A KRAJINNÉ PAMÁTKOVÉ ZÓNY	www.mkcr.cz
PROGRAM „PODPORA OBNOVY KULTURNÍCH PAMÁTEK PROSTŘEDNICTVÍM OBCÍ S ROZŠÍŘENOU PŮSOBNOSTÍ“	www.mulouny.cz www.mkcr.cz
MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ	www.mmr.cz ,
PROGRAM „PODPORA OBNOVY VENKOVA“	žádost – www3.mmr.cz/zad
STRUKTURÁLNÍ FONDY	www.strukturalni-fondy.cz www.mmr.cz
EUROPA NOSTRA RESTORATION FUND GRANT	europa.eu.int/comm/culture/eac/index_en.html www.europanostra.org/lang_en/index.html www.npu.cz/html/culture2000heritage/culture2000heritage@up.npu.cz
NORSKÝ FOND	www.eeagrants.cz
ČESKO-NĚMECKÝ FOND BUDOUCNOSTI	www.fondbudoucnosti.cz
NADACE ČESKÝCH PAMÁTEK	<i>Nadace českých památek, 251 66 SENOHRA-BY 57, tel.č. 323 655 406</i>
NADACE OBČANSKÉHO FÓRA	www.nadaceof.cz
NADACE VIA	www.nadacevia.cz
DOBROČINNÝ FOND PHILIPS MORFIA ČR	www.dobrocinnnyfond.cz/rp/index.php?id=2_1
PURKYŇOVA NADACE	purknadace.webpark.cz
NADACE ČESKÝ BAROK	www.barok.cz
FOND T-MOBILE	http://t-mobile.cz/Web/Residential/OSpolecnosti/ProLepsiSvet/FondT-Mobile.aspx

Tab. 1: Přehled vybraných nástrojů pro spolufinancování opatření vedoucích k ochraně a rozvoji kulturního dědictví na venkově ve vztahu k zeleni a okolní krajině

Příklady dobré praxe, úspěšné řešení konkrétního prostoru obce

Územní plán

Předpokladem úspěšného řešení konkrétního prostoru obce je platný dobrý územní plán. Záměr výstavby, změny stavby (tj. přístavby, nástavby), využití ploch apod., které obec nebo občan zamýšlí provést, musejí být v souladu s územním plánem, což je rovněž podmínkou pro přiznání dotací z vládních programů nebo z programů EU.

Platným územním plánem je:

- územní plán sídelního útvaru schválený před 1. 7. 1992 – je platný max. do 31. 12. 2009,
- územní plán sídelního útvaru (ÚPN SÚ, ÚP SÚ) schválený po 1. 7. 1992 nebo územní plán obce (ÚPO) schválený před 1. 1. 2007 opatřený schvalovací doložkou – jsou platné max. do 31. 12. 2015,
- územní plán vydaný po 1. 1. 2007 a opatřený záznamem o účinnosti. Do 31. 12. 2015 je třeba územní plán z prostřední skupiny územních plánů upravit, v rozsahu provedené úpravy projednat a vydat, jinak pozbývá plat-

nosti, nebo jej nahradit novým územním plánem. Náklady na zpracování ÚP nebo na jeho úpravu hradí obec. Jedná se zejména o úhradu prací projektantovi. Náklady na projednání ÚP hradí pořizovatel, ve většině případů úřad územního plánování obce s rozšířenou působností (ORP).

Veřejná prostranství

Podle § 34 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích: „Veřejným prostranstvím jsou všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístup-

né každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru.“

Podle § 7 vyhlášky č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území, ve znění vyhlášky č. 269/2009 Sb.: „Plochy veřejných prostranství zahrnují zpravidla stávající a navrhované pozemky jednotlivých druhů veřejných prostranství a další pozemky související dopravní a technické infrastruktury a občanského vybavení, sloučitelné s účelem veřejných prostranství.“

Nejvíce žádoucí je zřizovat, obnovovat a udržovat plochy veřejných prostranství v bytové zástavbě a v plochách občanské vybavenosti. Zvláště u navržených ploch je třeba pamatovat, že min. šířka komunikace zpřístupňující rodinné domy je 8 m, při jednosměrném provozu je to 6,5 m.

Uvedená plocha musí splnit několik požadavků. Je to především požadavek umístění inženýrských sítí podle platných předpisů a dopravní obslužnosti, tj. příjezdu k nemovitostem osobními automobily, vozy záchranné služby, stěhovacími vozy a vozy pro odvoz odpadů. Nezbytná je možnost přístupu požární techniky.

Pro nové územní plány platí, že pro každé dva hektary zastavitelné plochy bydlení, rekreace, občanského vybavení anebo smíšené obytné plochy musí být navrženo veřejné prostranství o ploše min. 1000 m², při čemž se do uvedené výměry nezapočítávají pozemní komunikace. Tím je zaručena existence ploch veřejných prostranství také v nových lokalitách.

U stávajících i navržených ploch veřejných prostranství je třeba respektovat několik zásad:

V první řadě jsou to koncepční vazby, tj. poloha plochy v obci, její společenská, estetická a rekreační funkce. Veřejné prostranství musí mít komunikační vazby, jakými jsou chodníky, trávníky, rozptylové plochy, parkování, komunikace, inženýrské sítě. Vzhled prostranství velmi ovlivňuje volba materiálů – použití dlažby, užití kamene, dřeva, kovu, keramických materiálů. Harmonii a přívětivost prostředí umožňuje výběr výsadby – volba listnatých nebo jehličnatých stromů, keřů, květinových záhonů.

Podobně je tomu při využití vodních ploch, neboť jinak utváří dojem z prostoru plocha rybníčku s přírodními břehy a jinak betonová požární nádrž. Významnými prvky, které mohou prostor kultivovat a zušlechtit při vhodné volbě pro dané prostředí, jsou prvky drobné architektury, například sochy, pomníky, lavičky, stojany, pítka, ale také odpadkové koše či veřejné osvětlení. V neposlední řadě je důležitá možnost dobré údržby ploch veřejného prostranství.

Doporučená literatura: KAŠPAROVÁ, L. – ROZEHNALOVÁ, E. *Nové stavby pro venkov*. ÚÚR Brno, 2008. Dostupné z: <<http://www.uur.cz/default.asp?ID=1643>>.

Příklady dobré praxe

Z mnoha příkladů uvedených na internetových stránkách www.strukturalni-fondy.cz, byly jako ukázka vybrány dva z Archivu projektů 2004–2006, a to projekt rekonstrukce obecního domu v Nepolisech, který zahrnoval i parkové úpravy v okolí budov a projekt celkové obnovy jádra města Šternberk.

Dotace

1. Program rozvoje venkova České republiky (PRV) je nástrojem pro získání podpory poskytované Evropskou unií z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova. PRV zajišťuje Ministerstvo zemědělství pro období let 2007–2013.

Výbraný titul: *Opatření III.2.1 Obnova a rozvoj vesnic, občanské vybavení a služby*

Kromě jiného mohou obce do 500 obyvatel v rámci uvedeného opatření žádat o podporu pro zpracování územně plánovací dokumentace. Programový dokument je zveřejněn na stránkách www.mze.cz.

2. Integrovaný operační program (IOP) je jedním z operačních programů, kterými lze v České republice čerpat dotace z evropských strukturálních fondů. Hlavním cílem programu je modernizovat a zefektivnit činnosti a procesy v oblasti státní správy, veřejných služeb a řízení územního rozvoje. IOP zajišťuje Ministerstvo pro místní rozvoj pro období let 2007–2013.

Výbraný titul: *5.3 Modernizace a rozvoj systémů tvorby územních politik*

Podporovaná aktivita: Podpora tvorby a aktualizace územních plánů obcí s ohledem na udržitelný rozvoj území (týká se obcí nad 500 obyvatel)

Programový dokument je zveřejněn na stránkách www.strukturalni-fondy.cz/iop.

3. Podpora obnovy venkova (POV) – cílem podprogramu je podpořit obnovu a rozvoj venkova. POV zajišťuje Ministerstvo pro místní rozvoj z národních zdrojů. Další informace k POV: www.mmr.cz.

Ing. Igor Kyselka, CSc.

Ing. arch. Naděžda Rozmanová

Ing. arch. Marie Tomášková

Ústav územního rozvoje